

Клещова О. Є.,

*orcid.org/0000-0003-3438-7728*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри української мови

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

КУЛЬТУРА МОВИ, КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ТА ПРАВОПИСНІ НОРМИ: ЛІНГВІСТИЧНА ВІКТОРИНА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню культури мови, культури мовлення, питанням актуалізації структурно та семантично оновлених слів, які відзначаються образною сполучуваністю, та сучасним правописним нормам – культурі писемного мовлення. Матеріал поданий у двох частинах: 1) теоретичний матеріал щодо понять культури мови та культури мовлення із короткими висновками; 2) практична частина, запропонована у формі лінгвістичної вікторини, яку можна використати на факультативних заняттях із мови, культури мовлення; на позааудиторних мовних заходах, або як приклад дослідження лексем, культивування у здобувачів освіти та здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти мовного еталону, мовних норм, орфографічних (правописних) норм, стилістичних норм; *чуття мови*, «*мовного смаку*», який реалізується в активізації лінгвокреативності.

Варто розрізняти, послуговуючись визначенням Л. Мацько, по-перше, *культуру мови* – мовознавчу науку, котра на основі даних лексики, фонетики, граматики та стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови й оцінювання мовних одиниць і явищ, виробляє механізми нормування та кодифікації; та, по-друге: *культуру мовлення* – лінгводидактичну науку, яка вивчає стан і статус (критерії, типологію) норм сучасної української мови у конкретну епоху та рівень лінгвістичної компетенції сучасних мовців, соціальний та особистісний аспекти їхньої культуромовної діяльності.

Кодифікація завжди відстає від живого мовлення, бо мова – це живий організм, вона завжди змінюється: запозичує щось нове, збагачується неологізмами, позбувається застарілих слів, вчорашні діалектизми поновлюються, поповнюють мовне сьогодення, призабуті слова актуалізуються і починають жити новим життям. Поповнення словника української мови частково відбувається за рахунок використання діалектної лексики.

Правописні норми мають бути єдиними для всіх без винятку. Орфографічна норма регулює написання слів згідно із чинним правописом.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому створенні цікавих лінгвістичних завдань, запитань у вигляді вікторини, укладанні словників актуалізованої лексики.

Ключові слова: культура мови, культура мовлення, мова, мовлення, мовна норма, мовне чуття (чуття мови), мовний смак, лінгвокреативність, лінгвістична вікторина, український правопис, культура писемного мовлення.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці та лінгводидактиці поняття культури мови й культури мовлення розглядаються багатьма вченими, а проблему мови та мовлення у сучасному мовознавстві вважають однією із найскладні-

ших, оскільки трактування понять і критеріїв є досить різним, а інколи, можливо, і суперечливим.

Виховання культури мови – це розвиток *чуття мови* у процесі пізнання найкращих художньо-естетичних зразків мови, засвоєння мовно-культурних традицій народу; у широкому розумінні культура мови передбачає високий рівень національно-мовної свідомості індивідів, їх дбайливе ставлення до рідного слова, усвідомлення його значення для розвитку інтелектуальної й емоційної культури нації [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи культури мовлення як науки у недалекому минулому вивчали, розробляли та досліджували такі вчені: О. Ахманова, Н. Бабич, І. Білодід, Л. Булаховський, В. Виноградов, Б. Головін, М. Жовтобрюх, М. Ілляш, Є. Істріна, В. Костомаров, А. Коваль, М. Пилинський, О. Пономарів, О. Потебня, Л. Суліма, Л. Щерба та ін. Сучасні науковці (С. Єрмоленко, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Сербенська, С. Бибик, Т. Коць та ін.) продовжують досліджувати не з'ясовані питання цієї проблеми.

Академік В. Виноградов, розмежовуючи поняття культури мови та культури мовлення, констатував, що їх потрібно усвідомлювати двоюко: як теоретичну і практичну дисципліну. Лінгвістка Н. Бабич і методист О. Біляєв більше послуговувалися поняттям *культура мовлення*, зіставивши культуру мови й культуру мовлення як мову та мовлення, як загальне та конкретне.

М. Пентилюк також розмежовує поняття культури мови як науки, що вивчає нормативність мови, її відповідність тим вимогам, які ставляться перед мовою у суспільстві, та культури мовлення як досконалого володіння мовою та її нормами у процесі мовленнєвої діяльності людини [2, с. 4].

Т. Окуневич, досконало ознайомившись із вітчизняними та зарубіжними науковими працями, дослідивши питання культури мови й мовлення, дійшла висновків про те, що культура мови – це самостійна лінгвістична дисципліна, яка вивчає стан і статус норм сучасної української літературної мови та рівні лінгвістичної компетенції її носіїв, а культура мовлення – це досконале володіння мовою, її нормами, уміння правильно, точно, виразно передати свої думки засобами мови [3, с. 239].

Ми поділяємо думку Л. Мацько: *культура мови* – це мовознавча наука, котра на основі даних лексики, фонетики, граматики та стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови й оцінювання мовних одиниць і явищ, виробляє механізми нормування і кодифікації (введення у словники й у мовну практику) [4, с. 6]; а *культура мовлення* – це лінгводидактична наука, яка вивчає стан і статус (критерії,

типологію) норм сучасної української мови у конкретну епоху та рівень лінгвістичної компетенції сучасних мовців, соціальний та особистісний аспекти їхньої культуромовної діяльності. Культура мови не залежить від конкретного звичайного мовця, а культура мовлення є свідченням особистісного рівня кожної особистості, того, яку вона створює навколо себе вербальну комунікативну ситуацію, мовну ауру, що формує *мовний смак* чи *нєсмак* [4, с. 7].

Мета статті – проаналізувати зміст понять *культура мови* та *культура мовлення*, продемонструвати на прикладах мовленнєві та правописні норми, запропонувавши здобувачеві освіти підвищити свій мовленнєвий рівень через опрацювання питань лінгвістичної вікторини.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні у засобах масової інформації помітні тенденції оновлення та відновлення певних засобів вираження. Відбувається одночасне відродження лексики, яка у СУМі має ремарки «книжне» або «історизм», і широке входження у загальнолітературний вжиток слів із розмовної мови.

Через посередництво преси активізується застаріла лексика: *амбасада, світлина, мапа, летовище, потяг, божниця, мистець, фундувати, фундація, слухавка*. Ці слова у СУМі мають ремарку «застаріле», але спостерігається загальна тенденція їх поновлення. Розширюється сфера функціонування лексики, яка має у словниках ремарку «рідковживане», збільшується кількість її використання: *добродійник, зреалізувати, канцелярійний, зневажник, обходження, рвійний, спільнота, ширення, виборний* та ін.

Поповнення словника української мови відбувається за рахунок використання діалектної лексики. Газети західних регіонів України виявляють тенденцію до поширення діалектизмів південно-західного наріччя: *горнятко (чашка), когут, (півень), пательня (сковорідка), студня (криниця), трускавка (полуниця), філіжанка (чашка)*, які у СУМі мають позначку «діалектне». Активізувалися діалектизми й у мові центральних газет: *перехнябити (перехилити), збідований (виснажений), допіру (щойно)* та ін. [5].

На думку приходять слова Оксани Забужко: «Не бійтесь говорити українською! Думайте про майбутнє. Мова – далеко не тільки “засіб спілкування”, тобто передачі “вже готових думок”, як нас усіх учили в імперській школі. Значно серйозніша її місія – бути способом народження тих думок: коли “нема мови”, людині просто-напросто “нема чим думати”».

Нам імпонує думка Л. Мацько: «Мова є тим чинником, що встановлює „природні” межі нації; будучи унікальною системою світобачення й самовираження окремої нації, виступає не лише засобом спілкування, а й дає змогу представникам цієї спільноти розуміти одне одного на глибинному, підсвідомому рівні».

Найважливіша умова *мовного смаку* – соціальне за природою, засвоєне кожним носієм мови так зване чуття мови, яке є результатом мовного та соціального досвіду, опанування мовних знань і знань про мову, підсвідомої оцінки її тенденцій і шляхів прогресу. Під *мовним чуттям* розуміємо своєрідну систему підсвідомих оцінок, котра відображає мовні законності та суспільні мовні ідеали [5].

Сьогодні завдяки засобам масової інформації маємо змогу почути усне українське слово з різних регіонів України та з усього світу. Чуємо розмаїття акцентів, вимов, інтонацій,

бо це усне українське мовлення з його природними територіальними, соціальними, віковими особливостями. На противагу некодифікованому усному мовленню правопис – це еталон писемної літературної мови, яка, за слушним спостереженням Ю.В. Шевельова, є штучним витвором високорозвиненого суспільства, а не відтворенням почутого «з уст народу» [6, с. 2].

ЛІНГВІСТИЧНА ВІКТОРИНА

1. Чи правильно ми говоримо: прийду до тебе у *четвер* чи *четверг*?

Відповідь: в українській мові четвертий день тижня називають *четвер* – правильно вимовляти без «г» у кінці слова. Наприклад: *У четвер у нашому університеті відбудеться День відкритих дверей – щорічний традиційний захід для вступників*. Але варто пам’ятати, що під час відмінювання з’являється приголосний, наприклад: *Доц не порушить вересневу ідилію четверга*, або: *Протягом четверга двічі зривався сніг*.

2. Як правильно сказати: *перші блюда* чи *перші страви*?

Відповідь: слово *блюдо* означає «широка посудина», а продукти, приготовані для вживання, зветься стравами. Тому треба казати *перші (другі, треті) страви*, а не *перші (другі, треті) блюда*. Наприклад: *Українські страви – борщи, вареники та куліш – це кулінарний бренд України зі своєю історією, це справжня яскрава гама смаку, яка нікого не залишить байдужим*.

3. Готову страву несемо на *блюді, підносі* чи *таці*?

Відповідь: Усі три лексеми є синонімічними. *Блюдо* – це досить широка посудина, у яку наливають чи насипають страву; *піднос* – це зазвичай плоский дерев’яний, металевий чи пластиковий посуд для перенесення страв; *таця* – менш вживане слово, що є синонімічним із лексемами *піднос* або *таріль*, наприклад: *таця* із ласощами та вином. Слово *таріль* означає велику тарілку чи кругле блюдо або декоративний гуцульський різьблений дерев’яний таріль.

Отже, мовець обирає ту лексему, яка йому найбільше імпонує.

4. Чи правильно говорять: «*Сахарний діабет – хвороба XXI століття*»?

Відповідь: «*Цукровий діабет – хвороба XXI століття*».

Слово *сахар* у сучасній українській літературній мові має розмовно-просторічне забарвлення і не може входити до складу термінологічних назв замість нормативного – *цукор*. Отже, правильно говорити «*цукровий діабет*».

5. Як правильно сказати: *Проїзд у громадському транспорті – одна гривна* чи *гривня*?

Відповідь: *одна гривня*.

Гривна – це металева прикраса у формі обруча, яку носили на ший (кольє), а *гривня* – українська грошова одиниця.

6. Як правильно сказати: *брачний контракт* чи *шлюбний контракт*, а, можливо, *шлюбна угода*?

Відповідь: В Україні поняття *шлюбний контракт* уперше з’явилося у 1992 р., коли Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб і сім’ю України». Як термін *шлюбний договір* був закріплений у новому Сімейному кодексі, який набув чинності у 2004 р.

Шлюбний договір (контракт) – угода осіб, котрі одружуються, або подружньої пари, що визначає їхні майнові права й обов’язки у *шлюбі* і / або у разі його розірвання. Лексема *шлюбність*, -ності, ж, тобто «перебування у шлюбних стосунках» [7, с. 1625].

Діалектне слово **шлюбувати** (недок., перех.) означає давати обітницю, присягати; **шлюбвання** – дія за значенням *шлюбувати*; **шлюбоборозлучний** – який порушує, розриває шлюбні стосунки (про судовий процес, стосунки).

Слово **шлюб** українською мовою звучить, на нашу думку, нейтрально, а **брак** російською – має дещо пейоративне забарвлення. «Шлюб, -у, ч. Родинний союз, співжиття чоловіка й жінки за взаємною згодою. Цивільний шлюб. Церковний шлюб. Морганатичний шлюб (книж.) – офіційно не визнаний шлюб особи царського роду з особою нижчого походження, який не давав їхнім дітям прав престолонаступництва. **Брати шлюб** – одружуватися» [8, с. 90].

Отже, можна говорити *шлюбний контракт*, але доречніше сказати *шлюбна угода*.

7. Що таке *маринарка*?

Відповідь: маринарка – це піджак, верхня частина (частіше) чоловічого костюма або окрема деталь, елемент верхнього одягу у вигляді куртки з рукавами й полами на застібці, звичайно із відкладним коміром. Бувають тільки чоловічі піджаки. Жіночий вид такого одягу називається *жакет*.

Ось як у жартівливому ключі подає визначення цього слова сайт «КАРАЛЄВНА» у «Тлумничку» (словнику, де подано тлумачення слів, які можуть бути не зовсім зрозумілі пересічному українцеві, зазвичай це слова діалектної лексики): «*Маринарка* – це не якийсь там маринад, не жіноче ім'я, не жителька Маринарії, і до моря слово ніякого відношення не має. *Маринарка* – це піджак або жіночий жакетик».

Поступово це слово актуалізувалося у сучасному лексиконі, наприклад, у назві публікації Ігора Гулика за 22 березня 2015 р. «Війни малинових *маринарок*»; у витворі художника Андрія Сагайдаковського «*Маринарка* для митця» (документальний мініфільм про Андрія Сагайдаковського у рамках виставки «Щоденник» у дніпровській «Я Галерея» (Ya Gallery)).

Наприклад, у пісні «Зіронецька», яка ввійшла до альбомів «Золоті хіти» (2007), «Краще» (2004), «Перша і остання любов» (1998), «З ранку до ночі» (1996) і яку виконує Олександр Пономарьов, є такі рядки: «Я лишив свої надмірні почуття / У кишені старої, як світ *маринарки* / Залишилось одне життя для життя, / Може і не для тебе моє буття...».

Філологиня Наталія Хобзей згадувала: «Мені дуже подобається слово “*маринарка*”. У Львові воно мало би витіснити слово “піджак”... Справді, гарне слово “*маринарка*”. Завітала я якось на ринок “Південний”, щоб купити для сина, який учиться у гімназії, бордову *маринарку*. Подивувало, що продавець, яка, напевно, не один рік живе у Львові, і не чула цього слова... Хотілося б, щоб наш львівський лексикон не лежав мертвим капіталом у словниках, а жив у нашій сучасній мові, передавався від покоління до покоління... **Вживання старих слів** залежить насамперед від нас самих. Звернула увагу, що деякі серіали на українському телебаченні перекладаються гарною українською мовою з використанням галицьких слів. Може, галичани перекладали, а може, мають приятелів у Галичині... Є чимало львівських родин, де львівський лексикон справді передається з покоління у покоління» [9, с. 80–81].

Згадаймо чудові рядки з пісні Андрія Кузьменка (Скрябіна) «То є Львів»:

То є Львів, шановні, вбирайте шлюбні сподні,
Краватку, *маринарку* і «вйо!» по Стрийським парку.
(Пісня «То є Львів», альбом «Добряк», 2013 р.).

8. Що означає слово *гоноровий*?

Відповідь: ось яке тлумачення слів *гоноровий*, *гонор* подає «Словарь української мови» Б. Грінченка: **Гоноровий, а, е** – благородний, знатний. *Я гоноровий шляхтич. Гонор* – 1). Самолюбіє, гонорь. *Шляхтич за гонору уха рішився*. 2). Честь, почить. *Служить Семен служить, а гонору йому все таки нема. Доп'явшись до високих титулів та великих гонорів* [10, с. 308].

В академічному тлумачному 11-томному «Словнику української мови» читаємо: 1. **Гоноровий, а, е, заст.** Знатний, багатий. – *Ось дивись, – каже, – я – гоноровий шляхтич* (Олекса Стороженко, I, 1957, 132); *Гонорова пані хорунжева була знана на весь Чигирин своєю гостинністю і смачними стравами* (Петро Панч, III, 1956, 89). 2. *розм.* Те саме, що *гонористий*. – *Ляхи наші, гетьмане, дуже гонорові стали, – сміючись, казав Богун* (Яків Качура, II, 1958, 421) [11, с. 123]; або згадаймо рядки із пісні Андрія Кузьменка «То є Львів»:

То є Львів чудовий, вуйко *гонуровий*,
Я тішуся, що з вами ходжу цими вулицями.
То є Львів старенький, мудрий, сивий дядько
Кожному залишить кавалочок на згадку.
(Пісня «То є Львів», альбом «Добряк», 2013 р.) [9, с. 81–82].

9. Чи правильно говорять: «*Я вмію готувати варення з черніки, клубніки, земляніки, брусніки, крижовника та рябіни*».
Відповідь: «*Я вмію готувати варення із чорниці, полуниці, суниці, брусниці, агрусу та горобини*».

Слід відзначити, що утворення типу *черніка, клубніка, земляніка, брусніка* є невмотивованими росіянізмами; вони не збагачують нашої мови, а засмічують її, оскільки ці ягоди здавна відомі українцям і мають у нас питому назви: *чорниця, полуниця, суниця, брусниця*.

10. Поясніть значення слова *альтанка*.

Відповідь: альтанка – прикрита зверху легка будівля у саду, парку для відпочинку та захисту від сонця чи дощу.

11. Доберіть синоніми до слова *лелека*.

Відповідь. Лелека – дуже шанований птах в Україні. Загальновідомо, що лелеки приносять щастя в дім: «Про нього кажуть: лелека щастя вабить!» або: «Де лелека водиться – там щастя родиться!» Існує народна прикмета: багато пташенят у лелеки – на хороший урожай. В українських міфах вважається, що лелека розуміє людську мову, оскільки сам раніше розмовляв. Лелека – це: 1) символ поваги до батьків, 2) символ мандрівників, 3) символ сімейного благополуччя і щастя, а також 4) загальний символ нашої Батьківщини.

В Україні *білий лелека* – це своєрідний оберіг України, до нього люди ставляться з особливою симпатією. У різних регіонах країни по-різному називають цього птаха: *лелека, бусень, бусол, бузьок, бузько, бусьок, боцян, веселик, гайстер, чорногуз, чугайстер, журавель*.

12. Поясніть значення слова *трембіта*.

Відповідь: це гуцульський народний духовий інструмент у вигляді *довгої дерев'яної труби без вентилів і клапанів*.

13. Відгадайте загадку: *Дві сестри до осені зеленіють, а потім одна червоніє, а друга чорніє (порічки і смородина)*.

Згадаймо, що *порічки* – чагарник родини агрусових із їстівними кислуватими ягодами *червоного, білого або жовтуватого кольору*, а *смородина* – *чорного*.

14. Поясніть значення слів: *галявина, діброва*.

Відповідь: **галявина** – поляна у лісі, прогалина у хлібах, очереті; **діброва** – листяний ліс на родючих ґрунтах, у якому переважає дуб.

15. Пригадайте, що ви знаєте про **щедрівки**?

Відповідь: Із давніх-давен в Україні останній вечір під Новий рік зветься Щедрим вечором; пісні, що співають цього вечора з побажаннями щастя, назвали **щедрівками**.

Отже, **щедрівка** – це старовинна українська обрядова **ново-річна** пісня, яка виконується 31 грудня та 1 січня (за старим стилем).

16. Поясніть лексичне значення і написання слів: **євшан-зілля і татарське зілля**?

Відповідь: **євшан-зілля** (субстантивовані словосполучення, що означають переважно назви рослин: *чар-зілля, роз-рив-трава*, пишуться через дефіс) – степовий запашний полин; **татарське зілля** – трав'яниста болотна рослинність із довгими мечеподібним листям; використовується у медицині, парфумерії, лікарному виробництві.

17. З'ясуйте написання слів: **горицвіт, зірвіголова, перекотиполе**.

Відповідь: складні іменники, утворені з дієслова у наказовій формі й іменника, пишуться *разом (одним словом)*.

18. Поясніть написання слів: **козак-характерник, звіробій-трава, художник-пейзажист, заць-біляк**.

Відповідь: пам'ятаймо, що між прикладкою й означуваним іменником ставимо дефіс або ж пишемо їх окремо, що залежить від їхнього значення та місця одне щодо одного. Ставимо **дефіс**, по-перше, якщо означальний (прикладковий) іменник ужито після означуваного іменника, наприклад: *дівчина-розумниця, земля-мати, козак-характерник*; по-друге, якщо означальним іменником є родова назва, ужита після іменника – видової назви: *Дніпрó-ріка, звіробій-трава, Сапун-гора*; по-третє: якщо означуваний і означальний іменники можуть мінятися місцями, але означальну роль виконує другий іменник, наприклад: *дівчина-грузинка та грузинка-дівчина, художник-пейзажист і пейзажист-художник*; по-четверте, якщо означальний іменник уходить до складу терміна, де він утратив своє значення, унаслідок чого постав складний іменник без сполучного звука: *жук-корóйд, заць-біляк, льон-довгунець* [6, с. 38–39].

19. Поясніть, як пишуться слова **Україна-ненька, гора Сапун**?

Відповідь: ставимо дефіс, якщо означальний (прикладковий) іменник ужито після означуваного іменника, наприклад: *вовк-жадня́га, краї́на-інвéстор, мо́ва-джерeло́, хло́пець-па-тріо́т, Украї́на-не́нька*; якщо означальним іменником є родова назва, ужита після іменника – видової назви, також ставимо дефіс, наприклад: *Дніпрó-ріка́, Йо́рдáн-річка́, Сапун-гора́*; але дефіс не ставимо, якщо, по-перше, означальний іменник ужито перед означуваним: *не́нька Украї́на*; по-друге, якщо означальний іменник є видовою назвою щодо першого іменника – родової назви: *гора́ Сапун, місто́ Київ, ріка́ Дніпрó, трава́ звіробі́й*.

20. Поясніть написання слів: **напівсон, напівпра́вда, полумисок**.

Відповідь: складні іменники з першою частиною **напів-, полу-** пишуться разом: *напiваeтoмáт, напiвiмлá, напiвкyц, напiвлюдiна, напiвмáвпа, напiвпiтьмá, напiвпpáвдa, напiвфáбрикaт; полyдpабoк. полyкiнoк, полyмисoк*.

21. Поясніть написання слів: **пів аркуша, пів острова, пів яблука, пів Європи**.

Відповідь: невідмінюваний числівник **пів** зі значенням «половина» з наступним іменником – загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо **окремо: пів аркуша, пів відрá, пів годiни, пів лiтра, пів мiста, пів oгiркá, пів oстрoвa, пів я́блука, пів яци́ка, пів я́ми; пів Євpóпи, пів Ки́євa, пів Укpáйни** [6, с. 37].

22. Поясніть написання слів: **піваркуш, півострів, півмісяць**.

Відповідь: якщо **пів** із наступним іменником у формі називного відмінка становить **єдине поняття** та не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *пiвáркyш, пiвeнь, пiвзáхист, пiв-кóло, пiвкyлá, пiвмiсяць, пiвóбepт, пiвoвáл, пiвoстрiв* [6, с. 37].

23. Як пишуться слова: **на диво, на жаль, на здоров'я, на славу, на радість**?

Відповідь: прислівникові сполуки, що складаються із прийменника й іменника, але у яких іменник звичайно зберігає своє конкретне лексичне значення та граматичну форму, особливо, коли між прийменником і керованим ним іменником можливе означення до цього іменника (прикметник, займенник, числівник), пишуться **окремо** (у два слова), наприклад: *на (дoбpу) славу, на (твoє) щастя*.

24. Як відмінюються іменники на **-ище**?

Відповідь: тип відмінювання іменників на **-ище** (*бабiще* – жін. і середн. рід, *свекрушище* – жін. і середн. рід і под.) у разі хитання у морфологічному роді залежить від значення роду: якщо іменник має дві форми роду (*бабiще* – жіночий і середній рід), то для форми жіночого роду лише у називному, знахідному та кличному відмінках однини властиве закінчення **-е**, типове для іменників другої відміни середнього роду, а в інших відмінках їхні закінчення збігаються із закінченнями іменників першої відміни (обидва варіанти наявні у знахідному відмінку), а для середнього роду – послідовність відмінювання за зразками відмінювання іменників другої відміни середнього роду [6, с. 82].

25. Утворіть форму кличного відмінка від таких іменників: **Галина Миронівна, Христина Олександрівна, Роман Дмитрович, пан Микола, друг Іван, тітка Соломія**.

Відповідь: Стосовно вживання кличного відмінка треба пам'ятати: у звертаннях, що складаються із двох власних назв (імені та по батькові) або із загальної назви й імені, **обидва** слова мають форму кличного відмінка: *Ганно Миронiвнo, Христинo Олександрiвнo, Романe Дмитровичу, пане Миколо, друже Іване, тiтко Соломiє*.

26. Утворіть форму кличного відмінка від таких іменників (загальна назва + прізвище): **пан Малащак, депутат Задунайчик, колега Гайдук, лікар Максименко; добродійка Вишенька, поетка Забашта**.

Відповідь: у звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *панe Малащакy, депутaтe Задунайчикy, колéго Гайдукy, лікарю Максименкy; можливi* також поєднання форми кличного відмінка іменника загальної назви та форми кличного відмінка прізвища, однакової з формою називного відмінка, наприклад: *дру́же Макси́менко, колéго Кравчyк, пáне Ковáль, лікарю Щокiн*; але у **звертаннях до жінок**, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка мають **обидва** іменники: *дoбрoдiйкo Вишeнькo, пoеткo Забаштo*.

27. Утворіть форму кличного відмінка від таких іменників (двох загальних назв): **пан президент, товариш майор, добродій секретар**.

Відповідь: у звертаннях, які складаються із двох загальних назв, форму кличного відмінка мають **обидва** слова: *пане президенте, товаришу майоре, добродію секретарю*.

28. Утворіть родовий відмінок від іменників: *Курчак Степан Петрович* і *Курчак Ангеліна Романівна*.

Відповідь: *Курчака Степана Петровича*, але *Курчак Ангеліни Романівни*. Пам'ятаймо, що українські жіночі прізвища, які закінчуються на приголосний, не відмінюються.

29. Утворіть **давальний** відмінок іменників: *ректор Гнатенко Володимир Свиридович*.

Відповідь: *ректорові Гнатенку Володимирові Свиридовичу*.

Однією з морфологічних особливостей сучасної української літературної мови є наявність в іменників чоловічого роду II відміни **варіантних закінчень** давального відмінка однини: *-ові (-еві, -сві)* та *-у (-ю)*. Це дає змогу урізноманітнювати виклад, уникати нанизування у реченні слів із однаковими закінченнями.

Скажімо, не зовсім вдало зі стилістичного погляду звучить фраза: «*Диплом про закінчення університету вручається випускнику Богдану Бондаренку*». Що ж тут рекомендує стилістична норма? Коли у давальному відмінку стоїть одне слово, треба вживати форми з *-ові (-еві, -сві)*, наприклад, *написати листа братові, зателефонувати товаришеві*. Якщо у давальному відмінку є два слова, то одне з них уживаємо з *-ові (-еві, -сві)*, друге з *-у (-ю)*, наприклад, *Михайлові Івановичу, Василеві Григоровичу, Олександрові Муравцю*. Тобто перевагу слід віддавати закінченню *-ові (-еві, -сві)*.

30. Утворіть **орудний** відмінок від іменників: *ворота, гроші, двері, штани*.

Відповідь: іменники, що мають тільки форму множини в орудному відмінку, можуть утворювати паралельні форми: *воротами* і *ворітьми*, *грошима* і *грішми*; *штанами*, *штаньми* і (рідше) *штанями*.

Висновки. Отже, функціонально мова характеризується як засіб, а мовлення – як процес. Таким чином, мова та мовлення взаємопов'язані: мовлення не можливе без мови, а мова створена для того, щоб здійснювати процес мовлення. Мова – це передусім система засобів спілкування і пізнання, а мовлення – це не тільки мовні засоби, а й висловлені за їх допомогою думки, почуття, сподівання, спонукання. *Культура мови* не залежить від конкретного звичайного мовця, а *культура мовлення* є свідченням особистісного рівня кожної людини.

Оскільки кодифікація завжди відстає від живого мовлення, бо мова – це живий організм, вона завжди змінюється: запозичує щось нове, збагачується неологізмами, позбувається застарілих слів, вчорашні діалектизми поновлюються, поповнюються «мовне сьогодні», призабуті слова актуалізуються та починають жити новим життям. Поповнення словника української мови частково відбувається за рахунок використання діалектної лексики. Щодо правописних норм, то вони мають бути єдиними для всіх без винятку.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому створенні цікавих лінгвістичних завдань, запитань, вікторин, укладанні словників актуалізованої лексики.

Література:

1. Єрмоленко С.Я. *Культура мови. Українська мова. Енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні, Інститут української мови*; ред. В.М. Русанівський та ін. Київ: Українська

енциклопедія, 2000. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um36.htm> (дата звернення 14.09.2021).

2. Пентиліук М.І. *Культура мови і стилістика: пробний підручник*. Київ: Вежа, 1994. 240 с.
3. Окунович Т.Г. Про культуру мови і мовлення студентів-філологів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2013. Серія: Філологія. Вип. 40. С. 238–241.
4. Мацько Л.І., Кравець Л.В. *Культура української фахової мови: навчальний посібник*. Київ: Академія, 2007. 360 с.
5. Коць Т. Мовні смаки і сучасні тенденції у загальнолітературній нормі (на матеріалі газет 90-х років). URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine51-9.pdf> (дата звернення 14.09.2021).
6. *Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України*. Київ: Наукова думка, 2019. 392 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf> (дата звернення 14.09.2021).
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
8. Клещова О.Є. «Свадьба» чи весілля, брак чи шлюб? *Слобожанська бесіда – 6*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (8–9 листопа. 2012 р., м. Луганськ) / за ред. К. Д. Глуховцевої. Вип. VI. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. С. 87–91.
9. Клещова О.Є. Актуалізовані, семантично оновлені слова у пісенній творчості Андрія Вікторовича Кузьменка («Скрябіна»). *Zwiastowac. Nauki i praktyki. Zbiór raportów naukowych Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej „Literatura, socjologia i kulturoznawstwo. Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka”* (Gdańsk 29.06.2015 – 30.06.2015). Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. „Diamond trading tour”, 2015. S. 78–82. URL: http://xn--e1aajfpeds8ay4h.com.ua/files/file/scientific_conference_42/zbormik_42_5_Gda%C5%84sk_30.06.2015.pdf (дата звернення 08.05.2021).
10. Словарь української мови / упор. Б. Грінченко: в 4 т. Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Т. 1. С. 308.
11. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1971. Т. 2.

Klieshchova O. Culture of language, culture of speech and norms of spelling: linguistic quiz

Summary. The article is devoted to research of culture of language, culture of speech, questions of actualization structurally and semantically renewed words that are marked by metaphoric combinativeness, and to the modern norms of spelling – culture of writing speech. Material is given in two parts: 1) theoretical material in relation to the concepts of culture of language and culture of speech with short conclusions; 2) practical part is offered in the form of linguistic quiz that can be used at extracurricular activities in language, culture of speech; at out-of-class language events or as an example of research of lexemes, cultivation of language standard of recipients of education and recipients of the first (bachelor) level of higher education, correct exemplary language norms, orthographic (spelling) norms, stylistic norms; *feeling for language*, “*language taste*” that is realized in activation of linguo-creativity.

It is necessary to distinguish using determination of L. Matko firstly, *culture of language* – linguistic science that on the basis of data of vocabulary, phonetics, grammar and stylistics forms the criteria of the realized attitude toward language and evaluation of language units and phenomena, produces the mechanisms of norming and codification; and secondly: *culture of speech* – linguo-didactic science that studies the state and status (criteria, typology) of norms of modern Ukrainian language in a concrete epoch and level of linguistic

competence of modern speakers, social and personality aspects of their cultural and speech activity.

Codification is always slower than live speech because language is a living organism, it always changes: adopts something new, enriches by neologisms, gets rid of out-of-date words or vice versa yesterday's dialecticisms renew, fill up language present time, forgotten partially words become actual and begin to live a new life; in fact addition to the dictionary of Ukrainian language partly takes place due to the use of dialectal vocabulary.

Norms of spelling must be unitary for everybody without an exception. An orthographic norm regulates writing of words according to the operating spelling.

We see research prospects in further creation of interesting linguistic tasks, questions as a quiz, compiling a dictionary of up-to-date vocabulary.

Key words: culture of language, culture of speech, language, speech, language norm, feeling for language, language taste, linguo-creativity, linguistic quiz, Ukrainian spelling, culture of writing speech.